

Egy különleges élőlény: a kavicsfogú álteknős

Ha egy geológus azt a két nevet hallja, hogy Laczkó Dezső és Veszprém, akkor kapásból hazánk egyik ikonikus ősmaradványa jut eszébe: a Placochelys placodonta, azaz a kavicsfogú álteknős. E jelentős leletre – amely az SZTFH Földtani Szolgálatának gyűjteményében található – és felfedezőjére emlékezünk Veszprém város környékének részletes geológiai térképével.

*A Placochelys placodonta koponyája
(SZTFH Földtani Szolgálat gyűjteménye, Lantos Zoltán felvétele)*

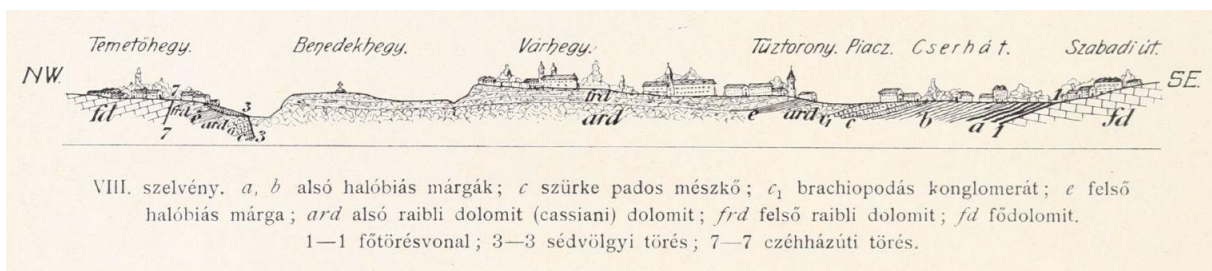
A Balaton és környéke tudományos kutatásainak kezdete a XIX. század végére tehető, amikor 1891. március 7-én, a Magyar Földrajzi Társaság választmányának ülésén id. Lóczy Lajos indítványozta, hogy Magyarország egyes vidékeinek földrajzi tanulmányozását a Balaton kutatásával kezdjék. Ekkor alakult meg Társaság Balaton-bizottsága, amelynek 28 évnyi munkája eredményeképp jelent meg a világirodalomban is páratlan *Balaton monográfia* 32 kötetben, körülbelül 60 szakember részvételével (részletesen lásd sorozatunknak az ÉT 2020/22-es számában megjelent részét).

E szakemberek egyike volt Laczkó Dezső, geológus, paleontológus is, aki így emlékszik vissza a munkára a Balaton-monográfia első kötetében megjelent tanulmányában: „*Midőn a magyar földrajzi társaság munkarendjébe vette a Balaton és környéke természeti és művelődési viszonyainak tanulmányozását, LÓCZY LAJOS dr. egyetemi tanár úrtól, mint ezen nagyszabású tudományos vállalat elnökétől megbízást nyertem arra, hogy a balatoni monografia érdekében paleontológiai anyagot gyűjtsek Veszprém városának környékén is. Ez volt 1894-ben.*

Ugyanezen esztendő folyamán még egy ilyen megtisztelő megbízás ért VÉGHELY DEZSŐ Veszprémvármegye volt tudós alispánja részéről, aki ekkor meg a vármegyei monográfiának ügyét

akarván előbbre vinni, szintén munkatársakat keresett a vármegye természeti viszonyainak leírásához. Ezen utóbbi megbízatás értelmében gyűjtéseimet a vármegye távolabb fekvő vidékeire is kiterjesztettem. ...

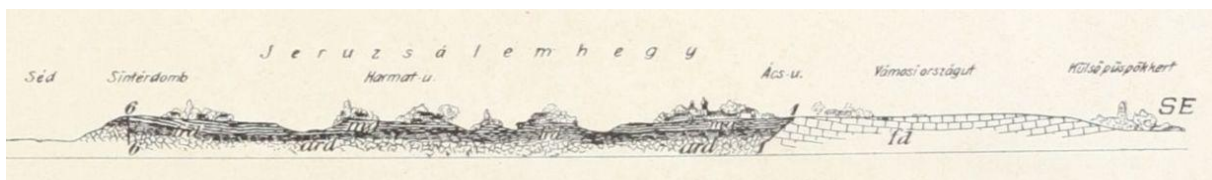
Kutatásainkat és gyűjtéseinket időközben több kedvező körülmény is segítette. Ugyanis 1895-ik évben épült a győr — veszprém — dombóvári vasút, a mely a Bakonyhegységet egész szélességében derékon vágta ketté s ezáltal sok oly feltárás nyílt meg, a melyek területünk tektonikai és geológiai viszonyait jelentékenyen megvilágították. ... Azután 1896-ban készült a veszprémi vízvezeték, a melynek hálózata ismét magának a városnak az altalaját nyitotta meg a geológiai kutatás számára. Mindezekhez hozzájárult továbbá még ama kedvező körülmény is, hogy úgy a város területén, mint annak környékén több és fossziliákban felette gazdag termőhelyet sikerült felfedezni, — hogy csak a veszprémi Jeruzsálemhegy nevű városrész triaszkorú rétegeit említsem...”

A veszprémi Várhegy szelvénye Laczkó tanulmányából

Laczkó ebben az időben már Veszprém-ben élt és a piarista gimnáziumban tanított földrajzot, ahol a természetrajzi szertárban ekkorra tekintélyes őslénytani anyag halmozódott fel, melyet tanítványaival közösen gyűjtött be. E gyűjtemény alapozta meg a *Balaton monográfiában* megjelent 190 oldalas tanulmányát, melyhez az 1:75 000-es méretarányú térkép is tartozik, amely Veszprém környékének földtani felépítését mutatja be. A térképen különféle színekkel jelezte a különböző korú kőzeteket, melyek nagyon aprólékos leírását a tanulmányban olvashatjuk.

A térképen XII-es számmal jelzett, északnyugat–délkeleti irányú szelvény fut keresztül a Jeruzsálem-hegyen, amely kiemelt fontosságú volt munkája szempontjából: „...a veszprémi Jeruzsálemhegy az egész balatonfelvidéki karniai emeletnek egyik legháladatosabb fossziliagyűjtő helye. Innen került ki a balatoni monográfiában feldolgozott paleontológiai anyag oroszlanré-sze, továbbá a legtöbb új faj és a balatonfelvidéki raibli–cassiani fauna legérdekesebb és legértékesebb alakjai.”

A Jeruzsálem-hegy szelvénye Laczkó tanulmányából

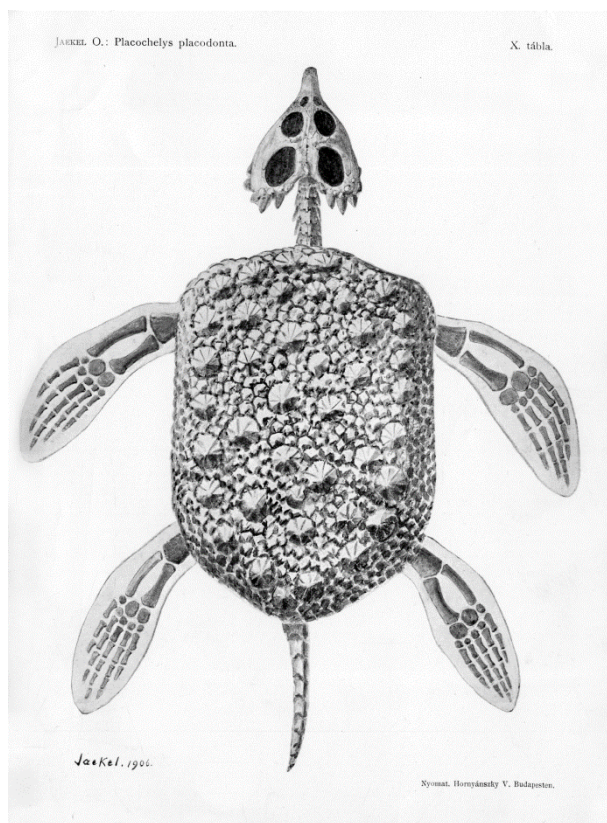
Itt – pontosan a mai Tűzoltóság helyén –, a felső triász márgában találta meg a később Otto Jaekel, berlini paleontológus által leírt kavicsfogú álteknőst, melynek maradványai a legidősebb hazai gerinces testfossziliák. Sajnos a maradványnak csak egy része került elő: „Kevésbé

szerencsés volt a Placochelys előfordulása. Ennek csak egyes végtagrészletei és egynéhány csigolyája és bordája feküdt a lágyabb márgában, ellenben a koponyát és a pánczelt kemény mészes rétegben találtam meg s ezeket a vázrészeket JAEKEL úr közlése szerint csak fáradságos munkával lehetett kifejteni. Az összes maradványokat körülbelül egy köbméternyi anyagtömegből szedtem össze. Mellesleg megjegyzem, hogy még egy Placochelys koponyát találtam a Kőbányautcza végén épült méntelep telke alatt.”

10. ábra. A *Placochelys placodonta* lelethelye a veszprémi Jeruzsálemhegyi kőfejtőkben.

A *Placochelys placodonta* lelőhelye a veszprémi Jeruzsálem-hegyen.
Az e-g-vel jelölt rétegekből került ki a legtöbb ősmaradvány, köztük az álteknős is.

Otto Jaekel rajza a kavicsfogú álteknősről
(forrás: Lóczy Lajos Balaton monográfiája)

Végül az eredeti páncélzatnak mintegy a harmada került elő, valamint a teljes koponya és a csontváz nagyobb része. Id. Lóczy Lajos geológus közreműködésével a Berliini Paleontológiai Múzeumba kerültek a leletek, ahol 10 ezer márkáért fél év alatt preparálták ki a koponyákat. Ez a munkadíj nagyjából 15–20 millió forintot érne napjainkban! A leleteket Németországban meg szerették volna vásárolni, azonban Laczkó Dezső nem engedett az ajánlatnak és a Magyar Királyi Földtani Intézetnek ajándékozta, amely jogutódjának gyűjteményét gyarapítja ma is.

A kavicsfogú álteknős a triász tengerek ragadozója volt. Testhossza hozzávetőleg másfél méter lehetett. Feltehetően főként külső vázzal rendelkező állatokat fogyasztott, ugyanis a kavicsokra emlékeztető ovális fogaival össze tudta roppantani a pörgekarúak (brachiopodák), kagylók és csigák vázát. Ezt a táplálkozási módot héjtörőnek vagy durofágnak nevezzük.

Az állat neve nem véletlenül álteknős. Páncélos, tengeri hüllő volt, de nem állt közvetlen rokonságban a mai teknősökkel. Páncélja kúpos lemezekből állt, amik nem voltak kapcsolatban a csontvázalakkal, míg a teknősök páncélja a csontvázalakkal összeforr.

Placochelys maradványokat ma már nem csak a bakonyi triász rétegekből ismerünk. Töredékes leletei előkerültek már a romániai Bihar-hegységből, valamint az alpi területek triász rétegeiből is. Mivel azonban ezeken a helyeken koponyaleleteket nem találtak, ezért nem lehet ezeket teljes bizonyossággal e genushoz sorolni.

Babinszki Edit

(Megjelent az Élet és Tudomány 2025/26. számában.)